

Kärrtorp

KULTURMILJÖ- OCH KONSEKVENSANALYS

2014-10-23, rev 2015-03-31

Kärrtorp, Stockholm

Kulturmiljö- och konsekvensanalys, 2014-10-23, rev 2015-03-31

Beställare:

Svenska bostäder AB genom Mats Åhlander

Kulturmiljö- och konsekvensanalysen genomförs av Nyréns arkitektkontor genom:
Anna Birath, byggnadsantikvarie, cert. sakkunnig kulturvärden (uppdragsansvarig)

Fredrik Olsson, byggnadsantikvarie

Maria Engström, landskapsarkitekt

Framsida: Entrén mot Kärrtorps centrum från Kärrtorpsvägen och centrumgatan Lågskärsvägen.

Innehåll

Inledning

Bakgrund och syfte.....	1
Metod.....	1
Avgränsning.....	1
Kulturhistorisk klassificering.....	2
Gällande lagrum.....	2

Historik

Den agrara perioden.....	3
Grannskapsenhet och tunnelbaneförstad.....	5
Kärrtorp.....	6
Senare tillägg.....	8

Karaktärisering och nulägesbeskrivning

Grannskapsenheten Kärrtorp.....	11
Kärrtorpsplan.....	15

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriska utgångspunkter.....	17
Kärrtorps kulturhistoriska värde.....	17
Förhållningssätt.....	17

Förtätningsförslagets konsekvenser

Kv Näskubben – parkering och förskoletomt.....	18
Kv Grönskär – i centrums utkant.....	20
Kv Söderarm – parkering och naturmark.....	22
Kulturhistorisk hänsyn i detaljplaneringen.....	24

Källor.....	25
-------------	----

Inledning

Kartbild över Kärrtorps centrum. Källa: Stockholms stad

Bakgrund och syfte

2004 genomförde Stockholms stad ett programarbete för att undersöka möjligheterna till kompletteringsbebyggelse i stadsdelen Kärrtorp och delar av Enskededalen och Björkhagen i södra Stockholm. Kärrtorps centrum är det delområde som kvarstår att detaljplanlägga, övriga i programarbetet utpekade områden är redan bebyggda. Syftet är att skapa nya bostäder samtidigt som torget vid Kärrtorpsplan blir attraktivt och utvecklas. Svenska Bostäder har utarbetat förslag till bebyggelse på två olika platser vid Kärrtorpsplan och Besqab för en plats. Förslagen innebär att två byggnader rivs, en förskolepaviljong intill Kärrtorpsvägen samt en kontorsfastighet vid Lågskärsvägen.

Syftet med denna kulturmiljöutredning är att beskriva planområdenas och den närmaste omgivningens historia, karaktär och kulturhistoriska värden. Rapporten innehåller även en konsekvensanalys av föreslagen ny bebyggelse som beskriver hur den nya bebyggelsen förhåller sig till och påverkar den befintliga miljön.

Metod

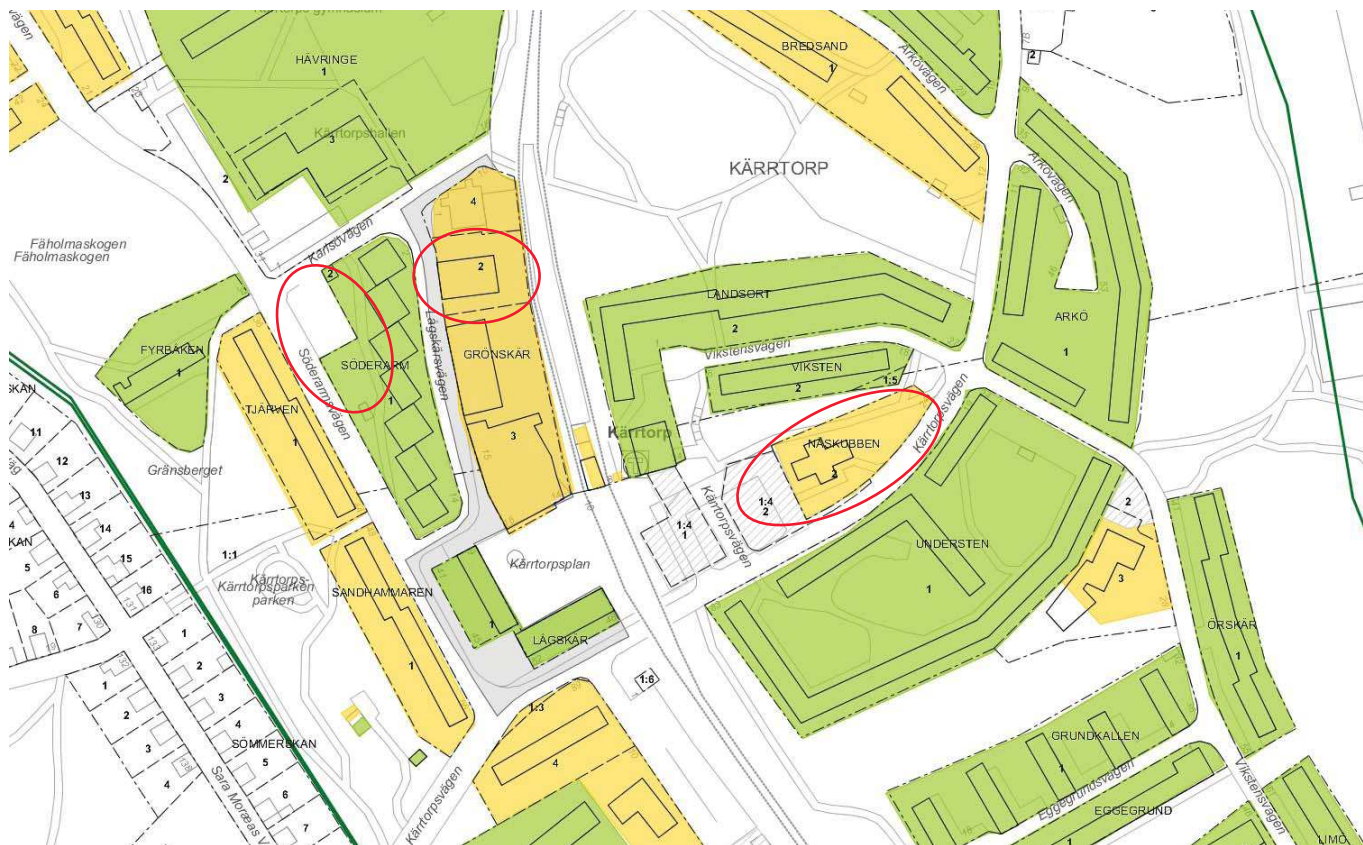
Arbetet har bedrivits i en arbetsgrupp med byggnadsantikvarier och en landskapsarkitekt. Arbetet har inneburit inventering i området parallellt med inläsning av områdets historik och redan utpekade värden. Därefter har stadsdelens karaktär och kulturhistoriska värden utretts. De föreslagna byggnaderna har därefter konsekvensbedömts utifrån hur de påverkar värdebärande karaktärsdrag.

Avgränsning

Kulturmiljöanalysen omfattar stadsdelen Kärrtorp med närmare fokus på Kärrtorpsplan och kvarteren Grönskar, Söderarm och Näskubben.

Konsekvensanalysen baseras på arbetsmaterial från Tovatt, Architects & Planners, gällande kv. Grönskar och Söderarm, dat. 2014-08-26 samt 2014-09-18, samt arbetsmaterial från White Arkitekter gällande kv. Näsklubben, dat. 2014-09-30.

Kartutsnitt föreställande Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering av bebyggelsen i Kärrtorp. Grön heldragen linje markerar Kärrtorp som kulturhistoriskt värdefull helhetsmiljö. Röda ringar visar områden där kompletteringsbebyggelse föreslås och som konsekvensbedöms i denna utredning. Källa: Stockholms stad.

Kulturhistorisk klassificering

Bebyggelsen i Kärrtorp har inventerats och klassificerats åren 2004-2007 av Stockholms stadsmuseum. Inventeringen var en s.k. totalinventering och omfattade all bebyggelse i stadsdelen uppförd före 1990. Den kulturhistoriska byggnadsklassificeringen används som ett kunskapsunderlag för Stockholms förvaltningar vid planläggning, bygglovsgivning och rivningsansökningar. I Kärrtorp finns både gul- och grönklassade byggnader vilket innebär att det är byggnader med ett visst kulturhistoriskt värde och/eller ett värde för stadsbilden (gult) respektive byggnader med ett särskilt kulturhistoriskt värde (grönt). De olika klassificeringsgraderna kan kopplas till Plan- och bygglagens förbud mot förvanskning (grönt) eller lagens krav på varsamhet (gult).

Kärrtorp är även utpekad som kulturhistoriskt värdefull helhetsmiljö av Stockholms stadsmuseum. Detta är markerat med en heldragen grön linje på klassificeringskartan.

Gällande lagrum

Plan- och bygglagen

I gällande detaljplaner har inga byggnader inom området skyddsbestämmelser (q) eller varsamhetsbestämmelser (k).

Enligt PBL 2 kap. § 6 så ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärden på platsen och intresset av en god helhetsverkan. Vidare så ska även bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden skyddas. Ändringar och tillägg i bebyggelsen ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas.

All befintlig bebyggelse omfattas av plan- och bygglagens krav på varsamhet vid ändring, enligt PBL 8 kap. 17 §. Detta innebär att "Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden". Vid en bygglovprövning kan byggnader komma att omfattas av förbud mot förvanskning enligt 8 kap. 13 §.

Historik

Den agrara perioden

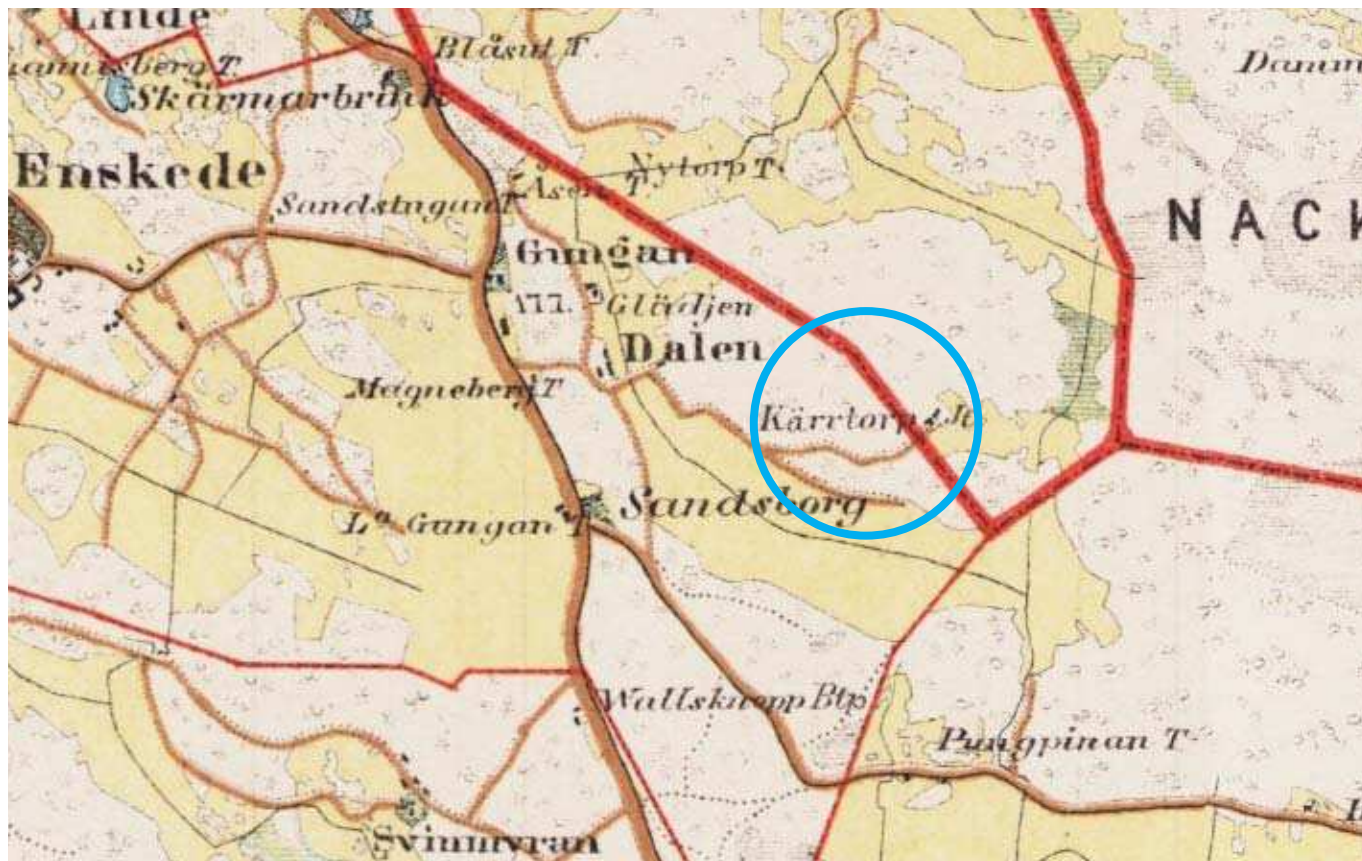
Det markområde som skulle komma att bli stadsdelen Kärrtorp bestod av ett torp tillhörande gården Hammarby. Området öster om torpstugan bestod av sankmark och kärr, därav namnet Kärrtorp. Torpets åkermark låg i dalgången söder om bostadsbyggnaden medan den kuperade skogsmarken i norr och väster användes som betesmarker. När Stockholms stad köpte Hammarby gård av Danvikens hospital 1917 behöll ägaren den sydligaste delen av ägorna med avsikt att bygga för egen räkning. Kärrtorp avsköts från Hammarby 1921, egendomen var då 25 hektar. Marken öster om torpstugan uppläts mellan 1917 och 1949 till Kärrtorps koloniträdgårdar. 1930 inkorporerades området i Stockholm. 1947 köpte staden all mark och upprättade samma år en stadsplan. Torpstugan står kvar än idag, i ett utsparat grönområde intill Kärrtorpsvägen, tillsammans med ett äldre stall och ett sentida förråd.

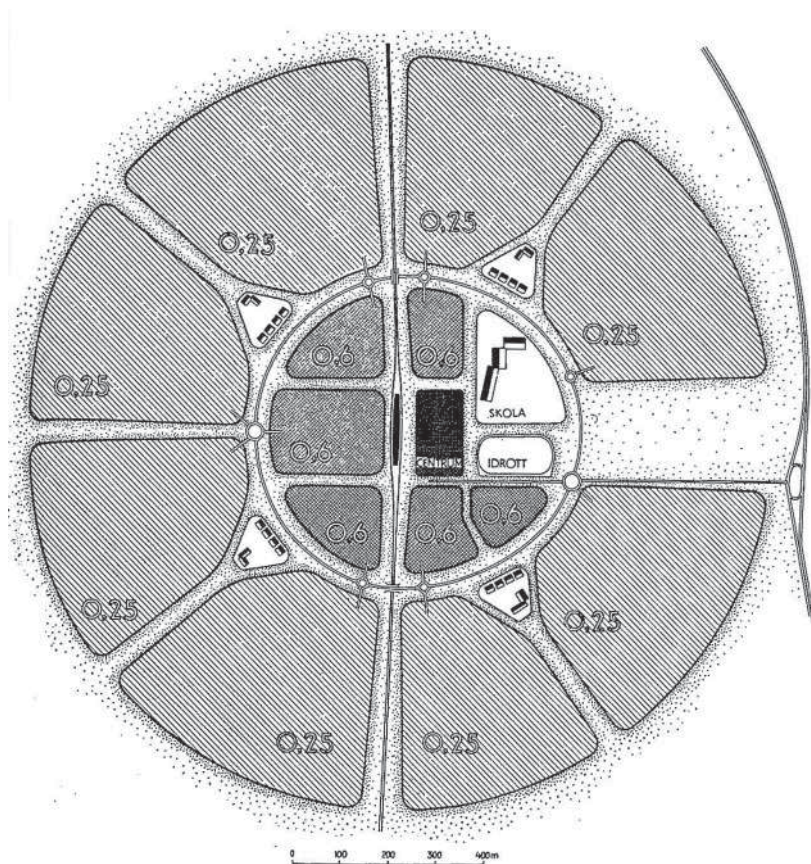
Överst: Kärrtorps koloniträdgårdar etablerades 1917 och fanns kvar i området fram till 1949. Fotograf G. Herlin, 1922, ur SSM:s arkiv.

Ovan: Kärrtorpet med boende framför mangårdsbyggnaden. Fotograf M. Carlsson, 1905, ur SSM:s arkiv. Bilden är beskuren.

Utsnitt från häradsekonomiska kartan från 1869. Marken öster om torpstugan är uppodlad medan den kuperade terrängen i norr och väster förblivit skogsmark. Konturen av dagens grönområde Nytorpsgårde är tydligt urskiljbar norr om Kärrtorpet. Ur Stockholms universitets digitala kartrum.

Schematisk bild av en grannskapsenhet med cirka 10 000 invånare. I mitten ligger tunnelbanan och ett lokalt centrum, skola och idrottsplats. Exploateringen är högst närmast centrum. Biltrafiken angörs från en trafikled utanför stadsdelen, med en ringformad matargata runt den högre exploateringen i centrum. I anslutning till matargatan ligger lokala servicefunktioner. Illustration i "Det framtida Stockholm" 1945.

Kärrtorps centrum under uppbyggnad i juli 1957. Tunnelbanan kom på plats först året därefter. Fotografi ur SSM:s arkiv, fotograf okänd.

Grannskapsenhet och tunnelbaneförstad

I och med befolkningsökningen och den därpå följande bostadsbristen och trångboddheten i Stockholm under förra delen av 1900-talet utreddes stadens framtid som blivande storstad. Andra världskrigets terrorbombningar av civila stads kärnor var en annan parameter att räkna med i stadsplanering både i öst och väst. Både av demografiska och militära skäl behövde staden alltså decentraliseras och på så vis bli mindre sårbar. Samtidigt försökte man återskapa småstadens gemenskap, som i och med den kraftiga urbaniseringen i storstäderna hade gått förlorad. Lösningen blev satellitstäder utformade som grannskapsenheter som förbands med stadscentrumet av ett effektivt trafiknät.

Grannskapsidén hade sitt ursprung i sekelskiftets England med arts and crafts-rörelsen och Ebenezer Howards idéer om trädgårdsstaden. I USA utvecklades teoribildningen och avsatte sig i trädgårdsstaden Radburn utanför New York från 1929. Planerna för Radburn fick stor spridning i Europa och accepterades som en ny grundprincip för planeringen av nya bostadsområden. I England ingick grannskapstanken i de stora utbyggnadsplanerna för London som utarbetades i början av 1940-talet. Svenska stadsplanerare följde strömningarna noggrant. Grannskapsenheten som idé implementerades efter

andra världskriget främst i England och Sverige.

Riktlinjer för Stockholms framtida expansion och hur de nya stadsdelarna skulle utformas drogs upp i skriften *Det framtida Stockholm* från 1945. En viktig förutsättning för planerna var det strax innan fattade beslutet att tunnelbanan skulle byggas. De nya satellitförstäderna som från mitten av 1940-talet växte upp i de lantliga omgivningarna väster och söder om staden följde i huvudsak riktlinjerna i *Det framtida Stockholm*.

Grannskapsenheterna skulle bestå av väl definierade grannskapsenheter om 10 000 – 15 000 invånare som genom sin storlek och struktur skulle skapa överblick, hemkänsla och samhörighet. I grannskapsenhetens mitt skulle det finnas en kommersiellt centrum som erbjöd nödvändig service. Den omgivande bostadsbebyggelsen skulle vara av varierande storlek, typ och karaktär för att ge en omväxlande stadsbild. Byggnaderna skulle uppföras som hus i park, med bevarad naturmark och med sjunkande exploateringsgrad från centrum och utåt. Alla bostäder skulle ligga på gångavstånd från tunnelbanan och genom trafikseparering skulle bilar kunna färdas i området utan att störa gångtrafiken.

Ovan: Bostadslängan "Länge Jan" under uppförande i september 1947. Fotografi ur SSM:s arkiv, fotograf okänd.

Kärrtorp

Kärrtorp är en av Stockholms tidiga grannskapsenheter. Stockholms stad köpte marken 1947 och inledde omgående ett planarbete under ledning av stadsplanedirektören Sven Markelius och C.F. Ahlberg. Bebyggelsen planerades på den kuperade skogsmarken, medan åkermarken sparades ut som grönområde med ett trafikreservat närmast Hammarbyhöjden och Björkhagen. Enligt planen skulle stadsdelen rymma cirka 8000 bostäder.

Bebyggelsen projekterades och uppfördes av AB Svenska Bostäder som i samma veva inköpts av Stockholms stad. Kärrtorp blev Svenska Bostäders pilotprojekt som allmännyttigt bostadsbolag och erfarenheterna från Kärrtorp användes i nästa ännu större projekt, ABC-staden Vällingby. Byggandet påbörjades 1948 och huvuddelen av bostadsbebyggelsen färdigställdes 1951. Skolor, daghem och kommunikationer färdigställdes först i slutet av 1950-talet.

Stadsdelens nav utgick från den framtida tunnelbanestationen. I anslutning till denna planerades ett centrum med en öppen torgbildning. Först planerades ett så kallat stadsdelsgruppcentrum, men den utvidgade funktionen omlokaliseras till det större planerade, näraliggande Bagarmossen. Istället skapades ett mindre lokalt centrum för den mest grundläggande servicen. Biltrafiken skulle angöra Kärrtorp från den planerade huvudtrafikleden "Erstaviksvägen" öster om stadsdelen som aldrig kom

Tunnelbanestationen vid Kärrtorpsplan år 1958. I bakgrunden reser sig kollektivhusets monumentala fasad. Ur Spårvägmuseets arkiv.

att utföras. Detta förklarar varför de sammanbyggda lamellhusen i Kärrtorp uppfattas som slutna och mörka från Nytorps gärde; de skulle utgöra en barriär mot de olägenheter en trafikled skulle medföra. Svenska Bostäders chefsarkitekt, Hjalmar Klemming, bidrog till ändringar av stadsplanen där långa sammanhängande lamellhus lades som murar mot det öppna landskapet i öster. Högsta exploateringen gjordes närmast tunnelbanan. Fyra punkthus i 7-8 våningar byggdes nära torget vilket också frigjorde naturytor inne i stadsdelen. Det begynnande intresset för trafikseparering gjorde att genomfartstrafiken koncentrerades till några få gator.

Vykort föreställande korsningen Söderarms-Kärrtorpsvägen. Källa: Flickr, lennartborjeson.

Lamellhusbebyggelsen samlades samtidigt i mindre grupper, delvis runt gemensamma gårdar. För att framhäva och markera det lokala centrumet uppfördes ett kollektivhus i tolv våningar i anslutning till torget. Klemming flyttade själv in i kollektivhusets översta våning.

Torget flankerades av två bostadslängor i tre våningar med butikslokaler i bottenvåningen. Marken norr om torget avsattes för lättare industri och hantverk. Längs torgets östra sida planerades ett medborgarhus med restaurang. Den ursprungliga stadsplanen ändrades 1956. Medborgarhuset som planerats öster om torget flyttades till kvarteret Grönskär norr om torget. I kvarteret Grönskärs norra del föreslogs garage och parkeringsplatser. Ytan öster om torget blev istället parkering för närmare 100 fordon. Öster om parkeringen uppfördes områdets mest centralt belägna barnstuga.

Läroverket i Kärrtorp. Fotografi ur SSM:s arkiv daterat 1957.

Senare tillägg

I början av 1960-talet uppfördes teaterbiografen Reflexen (1960) och medborgarhuset Fyren (1961) i kvarteret Grönskär efter ritningar av arkitekten Sverker Feuk. Byggnaderna fick en låg och horisontell prägel och som samspelade arkitektoniskt med en tredje byggnad avsedd för kontor inom samma kvarter.

Sedan 2004 har förtätningar genomförts inom stadsdelen. De nya byggnaderna följer den tidigare bebyggelsestrukturen men har i allmänhet en sämre markanpassning. Det välanvända gång- och cykelstråket mellan Reflexen och tunnelbanan, längs med centrumhusens baksidor, har tillkommit under samma tid.

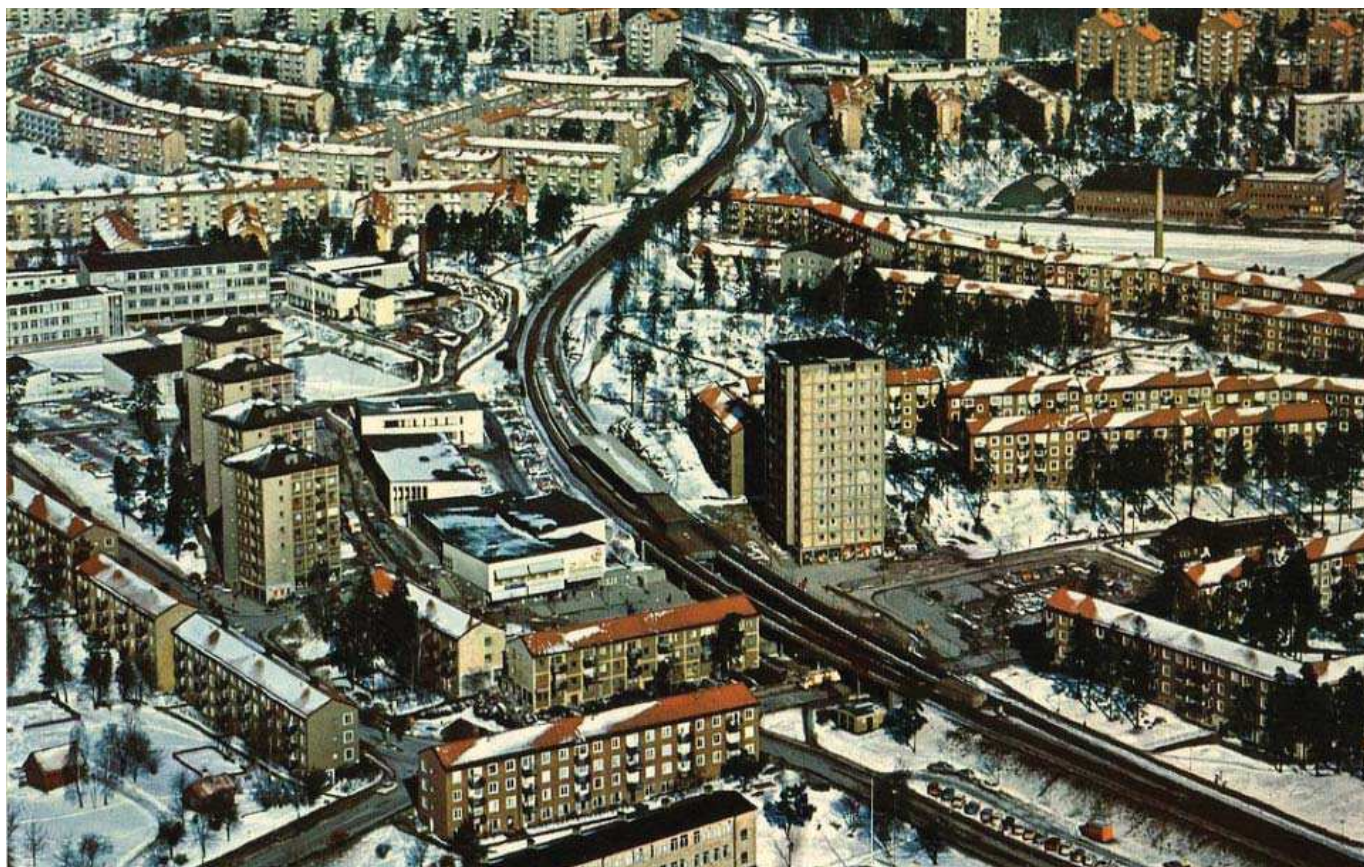

Ovan: Torget i Kärrtorp i augusti 1955. Lekande barn vid torgets fontäner. Delar av stenbeläggningsen finns kvar på torget idag men fontänerna har lagts igen och ersatts av en större upphöjd fontän. Fotografi ur SSM:s arkiv.

Kärrtorps centrum 1952, fotograf Sune Sundahl. Fotografi ur SSM:s arkiv.

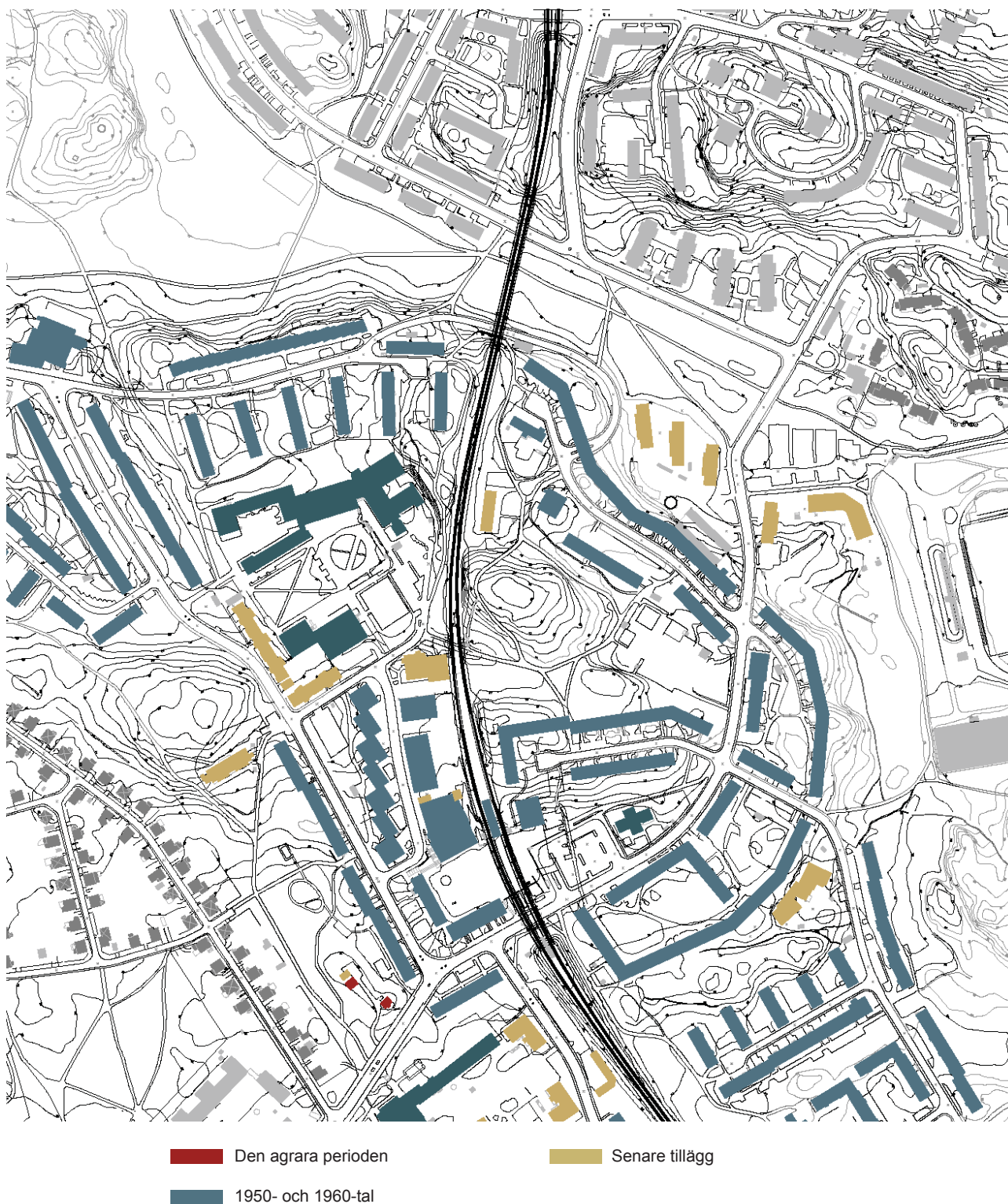
Flygbild över Kärrtorp efter stadsdelens färdigställande. Tunnelbanespåren bildade en påtaglig barriär i stadsdelen men utgjorde samtidigt dess nav. Källa: Flickr, lennartborjeson.

Vykort i färg som visar torgets varma färgsättning. Naturmarken närmast tunnelbanan är ännu orörd. Källa: Flickr, lennartborjeson.

Illustration över bebyggelsens ålder

Illustrationen ovan visar tydligt hur Kärrtorps bebyggelse i huvudsak uppfördes under 1950- och 1960-talen. Senare tillägg har placerats i stadsdelens utkant eller på obebyggda delar av befintliga kvarter. Kärrtorps mangårdsbyggnad och stall utgör de enda bevarade resterna från områdets agrara period.

Karaktärisering och nuläges- beskrivning

Grannskapsenheten Kärrtorp

Bostadsbebyggelsen i Kärrtorp är uppförd som samkomponerade grupper med punkthus och lamellhus. Punkthus förekommer endast vid centrum. Endast i undantagsfall förekommer solitära byggnader med avvikande utformning, t.ex. det höga kollektivhuset vid Kärrtorpsplan. Det finns ett fåtal vägar in i området som utgör matargator till vilka mindre bostadsenklaver kopplas på genom säckgator.

Lamellhusen har en stor variation i planform, från parallellställda lameller med gavlar mot gatan till sammankopplade långa band längs med gatan. De kan även stå grupperade så att de bildar gårdsrum. Byggnadskvarteren varierar därför mellan att vara öppna och tillslutande, men alltid inom ett större sammanhållet tema.

Byggnaderna är uppförda som enkla volymer med sadeltak och regelbunden fönstersättning. Placeringen följer topografins förutsättningar och relaterar till de slingrande gatorna. Lamellhusen håller samma höjdskala över hela stadsdelen och trappar upp eller ner vid sluttningar vilket gör att topografin konsekvent tydliggörs. Byggnaderna är uteslutande uppförda i modernistisk stil med få dekorelement utöver fasadernas materialverkan. Fasaderna är i huvudsak putsade i mättade kulörer. Grundtanken i fasadernas färgsättning var mörkare toner mot omgivande stadsdelar och ljusare toner inne i området, vilket idag är svårt att utläsa.

Caféet Santa Fé vid korsningen Söderarms-Fyrskepsvägen. Fasaderna har en modernistisk utformning där materialen talar och där flera dekorelement förekommer; sexkantiga fönster, smidesgaller och caféets iögonfallande neonskylt.

Kvarteret Heligholm längs Fyrskepsvägen. Fasadernas växlande förskjutningar ger ett livfullt uttryck inåt gatan och stadsdelen.

Ovan till vänster: De sammanhängande fasaderna som vänder sig utåt omgivande landskap har en ensartad brun färgsättning. Fasaderna inåt stadsdelen har mer varierade kulörer. Portiken markeras genom en ljus färgsättning.

Ovan till höger: Höghuset har med sin monumentalitet en egen karaktär i stadsdelen med fasader i gult tegel och betong.

Vikstensvägen och kvarteret Landsort sedda österifrån. Både gata och bebyggelse är anpassade till topografin. Förgårdsmarken består av förädlad naturmark.

Kärrtorp, Stockholm
Kulturmiljö- och konsekvensanalys

Nyréns Arkitektkontor

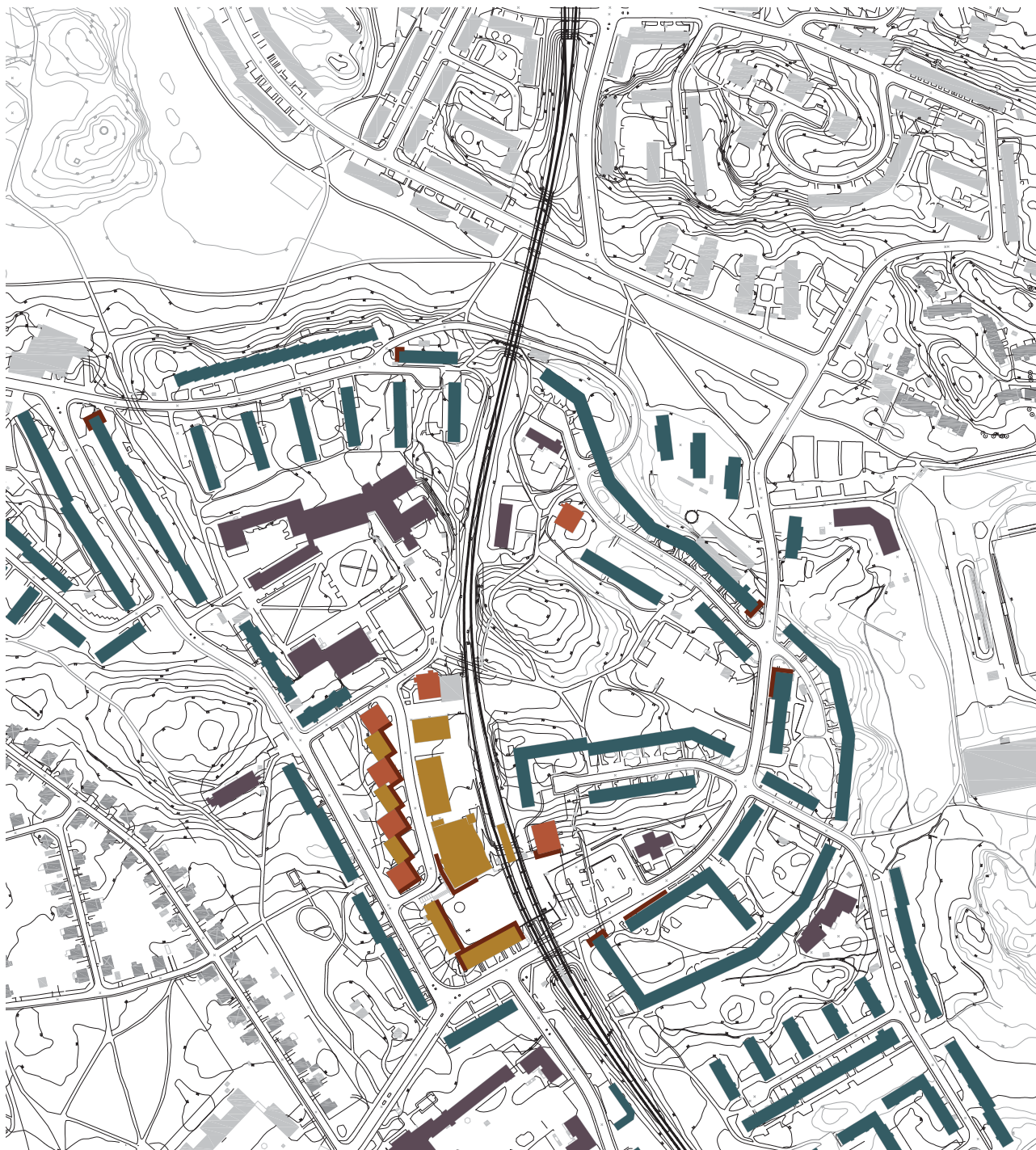
Centrum och intilliggande skolor utgör samkomponerade helhetsmiljöer. Centrum ligger vid tunnelbanan och består av torget, en centrumgata norrut och en österut. Utöver detta finns butikslokaler fördelade ute i området. Skolorna utgjorde ursprungligen egna fristående kvarter i centrumets omedelbara närhet, men har senare förtätats. Förskolor är utspridda i området och uppförda som solitära låga byggnader på stora tomter, ofta i anslutning mot naturmark.

Kännetecknande för stadsdelen är den gröna karaktären. Runt stadsdelen sparades en ring av naturskog som gräns och övergång mot omgivande stadsdelar. Naturmarken växlar mellan att vara styrd i anslutning till bebyggelsen och oreglerad i skogsdungar och på bergshöjder. All bostadsbebyggelse har enkelt utformad, oftast naturlig grön förgårdsmark mot gata. Nakna naturstenshällar var ursprungligen ett ofta förekommande inslag i förgårdsmarken, men har idag ofta täckts med gräs. Hållar med vertikala sprängkanter, med eller utan kompletterande stenmurar, ramar ofta in entréer. Inom kvarteren finns ofta större, bilfria gårdsrum med sparad naturpark. Stadsdelen har en sammanhållen grönstruktur med ett utvecklat gångnät som förbinder de olika delområdena med varandra och leder ut i kringliggande parkområden. Centralt i stadsdelen finns en stadsdelspark med bibehållen och förädlad naturmark och en parklek.

Illustration över bebyggelsens karaktär

Punkthus	Centrumbebyggelse
Lamellhus	Skolor och förskolor
Kommersiell verksamhet i gatuplan	

Kärrtorpsplan

Kärrtorpsplan angörs på olika ställen beroende på om man färdas med tunnelbana, bil, cykel eller går till fots.

Centrumtorget planerades som stadsdelens hjärta i anslutning till tunnelbanan. Torget har en halvsluten karaktär som öppnar upp under tunnelbanebroarna mot öster och även mot fordonsangörningen från den tänkta trafikleden öster om stadsdelen. Torget ramas i väster in av två lamellhus ställda i vinkel. I bottenvåningarna finns butikslokaler. I norr avgränsas torget av en granitmur och centrumhuset Reflexen. Byggnadsinramningen kompletteras av planterade uppvuxna kastanjer i rader längs med torgets sidor.

Torget är sedan mitten av 1950-talet belagt med betongsten. I nordvästra hörnet fanns ursprungligen ett större parti smågatsten och natursten lagt i ett oregelbundet cirkelmönster, likt ringar på vattnet, som delvis innehöll dammar och små fontäner. Den mönsterlagda ytan har vid något tillfälle minskats och markfontänerna ersatts med en upphöjd större fontän. Höjdskillnaderna vid torget tas upp genom kraftiga naturstensmurar av granit. Naturstensmurarna är ett återkommande tema runt torget och dess omedelbara närhet och återfinns även i enklare form runt om i stadsdelen.

Torget byggdes ut österut när tunnelbanan kom i slutet av 1950-talet. Tunnelbanans viadukt går över torget och delar in det i två delar. Marken är belagd med betongsten. Då spåren går på två separerade broar över marken kan dagsljus nå ner till torgytan mellan och under broarna. Det gör att spårens barriärverkan minskar och platsen upplevs som en del av torget, inte mörk eller otrygg. Under tunnelbanebroarna finns ordnade planteringar och cykelparkering.

Öster om torget ligger på en lägre nivå centrumets viktigaste parkeringsplats med angöringsslinga för bussar. Granitmurar tar upp höjdskillnaden mot torget och avgränsar parkeringen norrut. Murarna markerar huvudstråken för fotgängare in mot torget och tunnelbanestationen. Trädader längs med murarna utgör en slags pendang till torgets trädader och ramar in parkeringsplatsen. Även inne på parkeringen finns trädplanteringar i rader som dock minskat med tiden.

Söder om parkeringen vid Kärrtorpsvägen finns ett lamellhus i fyra våningar med butiker i bottenvåningen. Nivåskillnaden gör att takfotshöjden är densamma som de trevånga längorna vid torget och lik Reflexen och tunnelbanebyggnaden. Tillsammans skapar de en enhetlig lägre ram runt Kärrtorpsplan.

Kollektivhuset med sina tretton våningar är den solitär som tydligt annonserar centrum. Byggnaden har en egen karaktäristisk skala och fasadbehandling med modernistiska fasader i tegel och betong som redovisar byggnadens stomme.

Sättet att markera centrum med ett högt hus är typiskt för Stockholms tunnelbaneförstäder från 1950-talet. Små stadsdelscentrum, t.ex. Hägerstensåsen, Björkhagen och Västertorp, markeras vanligen med ett enstaka högt hus, medan större stadsdelscentra som Farsta och Vällingby markerades av flera höga hus i grupp.

I Kärrtorp fungerar även punkthusen vid Lågsjärsvägen som centrummarkörer genom sitt högre och öppna läge

För gående har torget flera entréer. Från sydväst når man även torget via släppet mellan de vinkelställda lamellerna. Utanför släppet finns en förplats med trapp och ramp. I norr når man torget via två trappanordningar i gränsmuren samt via en sentida smalare gång närmast tunnelbanan.

Sammanfattning karaktäristik

- Stadsdelen avgränsas med en krans av naturmark.
- Tunnelbanan löper centralt genom området.
- Ett fåtal gator leder in i området. På dessa matargator kopplas säckgator.
- Centrum med service, kultur och allmänna funktioner är koncentrerad till stadsdelens mitt med anslutning till tunnelbanan.
- Ett solitärt höghus markerar centrum genom sin egna karaktäristiska skala och fasadbehandling.
- Centrumbebyggelsen är i övrigt låg och markerar genom avvikande fasader olika centrumfunktioner.
- Centrum har ett representativt torg, med markbeläggning, trädrader och kraftiga naturstensmurar. Naturstensmurar är ett återkommande tema i stadsdelen.
- Torget öppnar sig mot öster och vänder sig mot en planerad men aldrig genomförd motortrafikled.
- Parkeringsplatser är samplanerade med centrum och speglar bilismens betydelse.
- Skolorna ligger nära centrum och upptar hela kvarter (Kärrtorps gymnasium har senare förtätats).
- Daghem ligger jämnt fördelade i området med fristående envåriga paviljonger på egna tomter, ofta i anslutning till naturmark.
- Inne i området finns partier med bevarad skog- och hållmark.
- Området genomkorsas av gångvägar i en sammanhållen parkstruktur.
- Bebyggelsen är uppförd i samkomponerade grupper bestående av två hustyper; lamellhus och punkthus. Punkthusen förekommer närmast centrum.
- Gator och bebyggelse är anpassade till den naturliga topografin med förädlad naturmark runt husen och grön förgårdsmark.
- Byggnadernas placering och utformning accentuerar topografin.
- Lamellhusen är placerade parallellställda med gavel mot gata, sammankopplade i långa band eller grupperade så att de bildar gårdsrum.
- Byggnaderna är enkla volymer med regelbunden försätsättning i modernistisk stil. Fasaderna är putsade och färgsatta i mättade toner.

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriska utgångspunkter

Ur ett kulturhistoriskt perspektiv definieras alla byggnader, platser och miljöer som aktivt formats av människan som kulturobjekt. Vilka kulturobjekt i form av byggnader, platser och miljöer som tillskrivs kulturhistoriskt värde beror på vilken kunskap och upplevelse de anses kunna förmedla, samt på hur välbevarade och tydliga de framstår. Traditionellt identifieras kulturhistoriska värden utifrån två perspektiv: en bebyggd miljö som källa till kunskap om historien, respektive en bebyggd miljö som källa till upplevelse av historien.

Kärrtorps kulturhistoriska värde

Kärrtorp som stadsdel har ett högt kulturhistoriskt värde då det är en konsekvent utförd och väl bevarad representant för en viss tids samhälle, efterkrigstidens Stockholm, med särskilda stadsbyggnadsideal, grannskapsenheten, och en särskild arkitekturstil, modernismen. Stadsdelen har därmed ett samhällshistoriskt, stadsbyggnadshistoriskt och arkitekturhistoriskt värde. Den sammanhållna planstrukturen med bebyggelsemiljöer komponerade i samklang med topografi och naturmark samt välbevarade byggnader ger en upplevelse av historien som kan delas upp i ett miljöskapande värde och ett arkitektoniskt värde.

Förhållningssätt

Förändring och utveckling i en kulturhistoriskt värdefull miljö lik Kärrtorp handlar om att ta hänsyn till helhetskompositionen plan-, bebyggelse- och grönstruktur. Nya bebyggelsestillägg bör inte dominera över den befintliga stads- och landskapsbilden. Nya tillägg bör inte heller underordna sig, t.ex. genom osjälvständig historiserande arkitektur. Idealet är en arkitektur som respekterar och inordnar sig i befintlig struktur och karaktär och samtidigt speglar sin egen tid.

Förtätnings- förslagens konsekvenser

Kv Näskubben – parkering och förskoletomt

Nulägesbeskrivning

Kv Näskubben består idag av en förskoletomt samt intilliggande parkering vid Kärrtorpsplan. Förskoletomten har partier av svagt kuperad naturmark med högvuxna tallar, lövträd, berghällar och gräsmatta samt en hårdgjord del närmast förskolepaviljongen. Förskolan, en enkel envåningsbyggnad i korsform med rödmålade träfasader utan särskilda kulturvärden, ligger fristående mitt på tomten.

Parkeringsytan ramas in av murar mot torgytan i norr och väster, vilka markerar huvudstråken för fotgängare in mot torget och tunnelbanestationen. Innanför muren finns lönnar planterade i norr, vilka förstärker entrémotivet. Gångstråket österut följer släntfoten vid den kulle där Vikstensvägens bostadshus är placerade. Kullen, slänten och de högre liggande bostadshusen som accentuerar kullen är synliga från torget och flera platser längs med Kärrtorpsvägen.

Husen på södra sidan Kärrtorpsvägen håller en trevåningsskala med förhöjd källarvåning. Närmast centrum når husen en fyra våningsskala. Husen är putsade i en mättad brun-grå färgskala med markerade fönsterpartier. Husen är placerade mot gata med

smal förgårdsmark, bestående av gräsmattor och enstaka björkar. Inga bostadsentréer eller uteplatser är placerade mot gatan, men närmast Kärrtorpsplan finns butikslokaler i bottenvåningen. Där är framföriggande förgårdsmark hårdgjord.

Släpp mellan husen på Kärrtorpsvägen och Vikstensvägen skapar ett öppet stråk, rätt över parkeringsplatsen, från norr till söder. I stråket finns trapplopp från Vikstensvägens vändplan ner till parkeringen och i förlängningen tunnelbanan. Den kvarlämnade naturmarken tydliggör områdets topografi.

Föreslagen ny bebyggelse

Det nya bostadskvarteret planeras längs med Kärrtorpsvägen öster om Kärrtorpsplans parkeringsplats. Delar av parkeringen planeras för ny bebyggelse liksom intilliggande förskoletomt. Förslaget innebär ett sex våningar högt bostadshus mot och på parkeringen samt två bostadshus i fyra våningar mot Kärrtorpsvägen. Bostadshuset mot parkeringen har lokaler i bottenvåningen. De andra två bostadshusen har uteplatser mot Kärrtorpsvägen. Ny parkering löses under byggnaderna samt delvis under gården, med infart från Kärrtorpsvägen.

Konsekvensbeskrivning

Positiva aspekter

- Den föreslagna bebyggelsen bidrar till att stärka kundunderlaget och befolka Kärrtorps centrumfunktioner och därmed den historiska idén om ett närcentrum.
- Den föreslagna bebyggelsen bidrar till att definiera centrum mot öster, idag något diffust. Byggnaden i hörnan Kärrtorpsvägen – Kärrtorpsplan kan få en utformning som markerar centrums början och utgöra en inbjudande gest för bilburna.
- Föreslagen bebyggelse innebär rivning av en byggnad, men påverkar inte särskilda kulturhistoriska värden i bebyggelsen.
- Föreslagen bebyggelse minskar tillgången på naturmark i centrum, men påverkar inte särskilt värdefull naturmark.
- De tre bostadshusen utgör en sammanhållen bebyggelsegrupp med gemensam karaktär vilket är typiskt för Kärrtorp.
- Den föreslagna bebyggelsestrukturen anknyter till Kärrtorps karaktärsskapande bebyggelsestruktur med lameller längs gatan och ett inre halvöppet gårdsrum. Släpp mellan husen och en portik skapar kontakt mellan gata och gård.
- De tre husen har en murverkan som anknyter till övrig bebyggelse i Kärrtorp.
- De tre bostadshusen har i några, men inte alla utformningsförslag, lugna och symmetriskt uppbyggda fasader, likt befintlig bebyggelse, men speglar samtidigt sin egen tid.
- Bostadshuset mot Kärrtorpsvägen har en lamellkaraktär och en till omgivningen anpassad höjdskala.
- Förgårdsmark skapas mot Kärrtorpsvägen.
- Bostadshuset mot Kärrtorpsplan har lokaler i bottenvåningen som stärker centrumfunktionen.
- Bostadshuset mot Kärrtorpsplan respekterar naturstensmuren som idag utgör parkeringens norra gräns och som leder in mot centrum, men behöver anpassas så att även lönnraden kan bevaras.
- Byggnaderna respekterar naturmarksslätten och gångstråket mot centrum. Gårdsrummet skapar

volym och är endast delvis underbyggd vilket tillåter att flera uppvuxna tallar sparas.

- Byggnaderna adderar inte ytterligare ytparkering i området.
- Murtemat mellan gård och gångväg ansluter till centrum och tydliggör gångstråket.
- Gångstråket mot centrum dras om vid korsningen Kärrtorpsvägen/Vikstensvägen och ges en tydlig offentlig karaktär. Uteplatsen bör hållas nere för att inte privatisera platsen.

Negativa aspekter

- Borttagandet av förskoletomten med den friliggande förskolan är del av en pågående trend där äldre förskolemiljöer inplanerades i grannskapsenheterna tas bort och ersätts med ny bostadsbebyggelse. Detta påverkar stadsdelens strukturella sammansättning av funktioner.
- Bostadshuset mot Kärrtorpsplan bryter mot skalan på lamellhusbebyggelsen i området, både vad gäller höjd och husdjup.
- Bostadshuset mot Kärrtorpsplan har högre takfot än bebyggelsen uppe på Vikstensvägen vilket otydliggör topografin.
- Höjden på bostadshuset mot Kärrtorpsplan bryter mot den enhetligt låga takfotshöjd som den lägre bebyggelsen runt Kärrtorpsplan har och som kontrasterar mot och framhäver centrummarkören kollektivhuset.
- Förgårdsmarken med uteplatser och entréer riskerar att bryta mot den naturmarkskaraktär som präglar förgårdsmarken i Kärrtorp.

Slutsats

Den föreslagna bebyggelsen inordnar sig i Kärrtorps bebyggelsemönster, men höjden på huset mot Kärrtorpsplan riskerar att verka dominerande.

Kv Grönskär – i centrums utkant

Nulägesbeskrivning

Lågskärsvägen är centrumets förlängning norrut mot Kärrtorps gymnasium. I kvarteret Grönskär, mellan Lågskärsvägen och tunnelbanan ligger de tre centrumbyggnader som tillkom när tunnelbanan drogs fram till Kärrtorp. Längst i söder ligger centrumhuset Reflexen, därefter kulturhuset Fyren och sist ett kontorshus. De tre byggnaderna har en låg sammanhållen skala med horisontell betoning i formspråket som avviker från övrig bostadsbebyggelse. Kontorshuset ligger i liv med de övriga centrumbyggnaderna, utan förgårdsmark, med entré direkt mot gatan. Kontorshuset är välbevarat sen det uppfördes. Det har en tidstypisk enkel modernistisk utformning med platt tak, putsade fasader samt enstaka fönster och fönsterband med fernissade fönsterpartier och inslag av koppar.

Kontorshuset är gulklassat, vilket innebär att det har ett visst kulturhistoriskt värde och/eller positiv betydelse för stadsbilden. Det betyder att det i sig har ett visst värde genom sin tidstypiska och välbevarade arkitektur, samt ett värde som del av centrumhusensembeln.

Norr om kontorshuset finns ett sentida punkthus uppfört på en tidigare parkering. Huset har en volym och utformning som är anpassad till de äldre punkthusen, men med en annan placering, riktning och detaljutformning. Huset har till skillnad från de äldre punkthusen framträdande utanpåliggande balkonger och fasader av betongelement med synliga skarvar, men har liknande takform, färgsättning och rutmönsterverkan som de äldre husen. Byggnaden har förgårdsmark likt övriga bostadshus i Kärrtorp, men till skillnad från övrig förgårdsmark är den helt planterad med låga buskar och solitära träd. Mellan bostadshuset och tunnelbanespåret ligger tillhörande parkeringsdäck som hårdgör gårdsmarken och som genom sin höga sockel blockerar det tidigare informella stråket mellan tunnelbanan och Kärrtorps gymnasium.

På västra sidan av Lågskärsvägen finns fyra inbördes sidoförskjutna punkthus uppförda med hörnen ställda mot gatan. I bottenvåningen binds husen samman av låga butikslängor. Punkthusen är komponerade som en grupp med sammanhållen helhetsverkan och markerar genom sin skala det centrala läget. Hushöjden varierar från sju till åtta våningar där marken faller undan, vilket ger dem en sammanhållen taknockshöjd. De ljusa putsade fasaderna med mörkare rutor i ett regelbundet mönster runt fönstren är karaktärsgivande. Husens snedställda och tillbakadragna läge mot gatan skapar oregelbundna förplatser med offentlig karaktär.

Marken är nyligen upprustad med stora moderna perennplanteringar i vilka äldre träd har integrerats. De äldre karaktärsgivande murarna har integrerats i den nya gestaltningen och kompletterats med nya granitmurar. Marken har fått en ny beläggning med betongsten lagt i ett mönster. Den tidigare markbehandlingen bestod av gräsytor med inslag av mindre buskar eller större buskage i upphöjda planteringsbäddar vid de äldre murarna.

Föreslagen ny bebyggelse

Kontorsbyggnaden föreslås rivas och ersättas med ett nytt bostadshus som består av två sammanfogade skevande volymer; en lägre i två våningar som i skala anknyter till den tidigare kontorsbyggnaden och den småskaliga centrumbebyggelsen, samt en högre som i skala anknyter till intilliggande ursprungliga och sentida punkthus. På lågdelen finns en terrass. Lågdelen ligger i direkt anslutning till trottoaren medan högdelen är tillbakadragen. Parkeringslösningen är under mark med helt underbyggd tomt och infart från grannfastighetens garage. Byggnaden har två olika fasaduttryck, horisontell oregelbunden fasadbetonning på lågdelen och vertikal regelbunden fasad på högdelen med indragna balkonger, samt tegelfasad i två olika kulörer. Taket är ett modernt format diagonalt sadeltak.

Konsekvensbeskrivning

Positiva aspekter

- Den föreslagna byggnaden bidrar till att stärka kundunderlaget och befolka Kärrtorps centrumfunktioner och därmed den historiska idén om ett närcentrum.
- De föreslagna byggnadshöjderna förhåller sig respektfullt till omgivande bebyggelse och stadsrum.
- Högdelens lugna vertikala betoning med indragna balkonger anknyter till övriga äldre punkthus.
- Byggnaden adderar inte ytterligare ytparkering i området.
- Gården kan planteras och gröngöras.

Negativa aspekter

- Den föreslagna byggnaden innebär rivning av det välbevarade kontorshuset, en del av centrumhusensembeln, vilket påverkar det kulturhistoriska värdet negativt. De viktigaste delarna och funktionerna i centrumbebyggelsen finns dock kvar.
- Byggnaden innehåller enbart bostäder, vilket minskar centrumfunktionernas utbredning. Möjlighet till blandad användning i bottenvåningen skulle kunna vidmakthålla centrumets utbredning.
- Byggnaden blandar två typologier, låg centrumbebyggelse (dock utan centrumfunktioner) och punkthus. Blandningen skapar en solitär byggnadstyp som bryter mot bebyggelsestrukturen i Kärrtorp där flera likartade hus bildar enklaver, kollektivhuset undantaget. Punkthuset landar i marken från flera håll, men inte där man främst möter det, från gatan.
- Det föreslagna punkthuset har en avvikande utformning, t.ex. skevande fasader och takfot som skiljer ut det från övriga punkthus i närområdet. Punkthuset bör få en mer anpassad utformning

som gör att det uppfattas som en individ inom en sammanhållen grupp med flera punkthus.

- Punkthuset bör vinklas åt samma håll som befintliga punkthus och placeras med likartat mellanrum.
- Byggnaden illustreras med en tegelfasad som rikseraratt konkurrera med kollektivhusets tegelfasader som idag står ut bland övriga putsade byggnader.
- Byggnaden ansluter utan förgårdsmark gatan, lika centrumbebyggelsen. Med renodlad bostadsfunktion bör någon förgårdsmark finnas, liksom möjlighet till plantering av träd på gården.

Slutsats

Det bedöms ur kulturhistorisk synvinkel som möjligt att riva kontorshuset och ersätta det med ett nytt hus. Åtgärden minskar det kulturhistoriska värdet men inte till den grad att särskilda kulturhistoriska värden försvanskas. Den nya byggnaden bör få en utformning som gör att den uppfattas som en del av punkthusgruppen.

Kv Söderarm – parkering och naturmark

Nulägesbeskrivning

Kvarteret är idag enbart bebyggt med punkthusen längs Långskärsvägen med mellanliggande affärslokaler. Husens baksida vetter mot Söderarmsvägen och parkmark bestående av förädlad naturmark. I en gräsmatta med inslag av berghällar växer tallar, lövträd och buskar. Ett allmänt gångstråk löper längs med punkthusraden och närmast korsningen Söderarmsvägen – Karlsövägen finns en asfalterad parkeringsplats.

Söderarmsvägens västra sida kantas av flera hopkopplade bostadslameller med putsade fasader i ockratoner, förgårdsmark och entréer från gatan. Husen står terränganpassade och trappar upp i höjd längs gatan, men har en sammanhållen höjdskala med tre våningar inom varje byggnadsvolym.

Norr om Karlsövägen ligger ett sentida bostadskvarter i 3-4 våningar med sammanhållen takhöjd som anknyter till den gängse lamellhusskalan. Husen har gråmålade fasader med synliga elementskarvar och påhängda balkonger med glasträcken. Förgårdsmarken är smal och terrasserad med omväxlande uteplatser, buskage och hårdgjorda entréytor skapade av enkla betongelement som bryter mot karaktären hos förgårdsmarken vid den äldre bebyggelsen.

Föreslagen ny bebyggelse

Vid korsningen Söderarmsvägen – Karlsövägen föreslås två vinkelställda bostadslameller i fyra våningar på en befintlig parkeringsplats med omgivande naturmark. Mot en öppen gård skjuter fasaderna ut i vinkel. Byggnaderna har förgårdsmark mot gatan. Inga parkeringsytor planeras inom tomten. Byggnaderna avses färgsättas i en mörkt brun kulör.

Konsekvensbeskrivning

Positiva aspekter

- De föreslagna byggnaderna bidrar till att stärka kundunderlaget och befolka Kärrtorps centrumfunktioner och därmed den historiska idén om ett närcentrum.
- Föreslagen bebyggelse minskar tillgången på naturmark i centrum något, men påverkar inte särskilt värdefull naturmark utan främst tillgången på parkering.
- Den föreslagna bebyggelsestrukturen med lameller som följer gatorna anknyter till Kärrtorps karaktärsskapande bebyggelsestruktur.
- De två bostadshusen utgör en sammanhållen bebyggelsegrupp med gemensam karaktär som i skala och placering ansluter till Kärrtorps äldre bebyggelse.
- Placeringen av byggnadsvolymer följer gatan och skapar ett inre halvöppet gårdsrum. Ett släpp mellan husen skapar genomsikt och kontakt mellan gata och gård.
- De två bostadshusen har lugna och symmetriskt uppbyggda fasader, likt befintlig bebyggelse, men speglar samtidigt sin egen tid.
- De två husen har en murverkan som anknyter till övrig bebyggelse i Kärrtorp.

- Husen har en lamellkaraktär. Den avvikande formen är vänd mot gårdsrummet där den är mindre synlig.
- Husen har en anpassad höjdskala, både gentemot bakomliggande punkthus som förblir synliga i gaturummet och omgivande lamellhus.
- Grön förgårdsmark skapas framför husen. Det är viktigt att förgårdsmarken bevarar något av naturmarkskaraktären.
- Byggnadernas placering möjliggör bevarande av det befintliga gångstråket samt naturmark med hällar och enstaka träd.
- Byggnaderna adderar inte ytterligare ytparkering i området.

Negativa aspekter

- Den illustrerade mörka färgsättningen avviker från omgivande bebyggelse. Färgsättningen bör ses över så att husen inordnar sig i sitt sammanhang.

Slutsats

De föreslagna byggnaderna inordnar sig väl i Kärrtorps bebyggelsemönster.

Kulturhistorisk hänsyn i detaljplaneringen

Kv Näsklubben

- Ny bebyggelse bör bygga vidare på byggnadssättet i Kärrtorp där höjder accentueras med punkthus och lameller följer gator och/eller topografins höjdkurvor.
- Ny bebyggelse bör innehålla släpp mellan husen så att kontakt gata-gård främjas, liksom gröna stråk.
- Ny bebyggelse bör ha en gemensam nämnare i fasadgestaltningen så att nya byggnader upplevs som en grupp.
- Ny bebyggelse bör ha regelbundet uppbyggda fasader med tydlig axialitet och murverkan som anknyter till befintlig bebyggelse.
- Bostadslamellerna bör ha en till lamellhusbebyggelsen anpassad höjdskala vid Kärrtorpsvägen.
- Byggnaden mot Kärrtorpsplan bör ha en anpassad höjdskala så att den inte konkurrerar i höjd med kollektivhuset och bebyggelsen uppe på Vikstensvägen. En fullständigt anpassad höjdskala innebär även samma takfotshöjd som övriga byggnader runt torget.
- Centrumläget vid Kärrtorpsplan bör poängteras genom lokaler i bottenvåningen mot Kärrtorpsplan. Lokaler runt hörn mot Kärrtorpsvägen bidrar till att centrumfunktionen annonseras tydligt.
- Färgsättningen bör vad gäller färgmättnad anpassas till övrig bebyggelse i Kärrtorp.
- Gård och förgårdsmark bör bevara delar av naturmarkskaraktär.
- Ny bebyggelse bör innehålla släpp mellan husen så att kontakt gata-gård främjas, liksom gröna stråk.

Kv Grönskär

- Ny byggnad bör ha en gemensam nämnare i volym, höjd och placering med befintliga punkthus så att den upplevs tillhöra en grupp.
- Ny byggnad bör ha en murverkan som anknyter till befintlig bebyggelse.
- Punkthuset bör tydligt möta marken.
- Lågdelen bör anknyta till övriga centrumlokaler.
- Lågdelen bör innehålla centrumfunktioner
- Lågdelen bör vara orienterad direkt mot gata eller skapa en förplats.
- Färgsättningen bör vad gäller färgmättnad anpassas till övrig bebyggelse i Kärrtorp.

Kv Söderarm

- Ny bebyggelse bör bygga vidare på byggnadssättet i Kärrtorp där höjder accentueras med punkthus och lameller följer gator och/eller topografins höjdkurvor.
- Ny bebyggelse bör ha en gemensam nämnare i fasadgestaltningen så att nya byggnader upplevs som en grupp.
- Byggnadshöjden bör anpassas till punkthusen som blickfång, samt till lamellhusen längs med gatan.
- Ny lamellhusbebyggelse bör ha regelbundet uppbyggda fasader med tydlig axialitet och murverkan som anknyter till befintlig bebyggelse.
- Färgsättningen bör vad gäller färgmättnad anpassas till övrig bebyggelse i Kärrtorp.
- Gård och förgårdsmark bör bevara delar av naturmarkskaraktär.
- Ny bebyggelse bör innehålla släpp mellan husen så att kontakt gata-gård främjas, liksom gröna stråk.

Källor

Tryckta källor

Andersson, Magnus, *Stockholms årsringar: en inblick i stadens framväxt*, Stockholmia, Stockholm, (1997)
Det framtida Stockholm. Riktlinjer för Stockholms generalplan, Stockholm (1945)
Johansson, Ingemar, *Stor-Stockholms bebyggelsehistoria: markpolitik, planering och byggande under sju sekel*, 2. uppl., Gidlund i samarbete med Byggforskningsrådet, Stockholm, (1991)
Stockholms gatunamn, Monografier utgivna av Stockholms kommun nr. 50, Stockholm (1982)
Stockholm utanför tullarna: nittiosju stadsdelar i ytterstaden, Stockholmia, Stockholm, (2003)
Svedberg, Olle, *Planerarnas århundrade: Europas arkitektur 1900-talet*, 4. uppl., Arkitektur, Stockholm, (1994)

Rapporter

Utställningsmaterial inför programarbete 2004

Arkiv

Spårvägmuseet - fotografier
Stockholms stad, Stadsbyggnadsnämnds arkiv (BNA) - bygglovsritningar och byggnadsdata
Stockholms universitet, digitala kartrummet - historiska kartor
Stockholms stadsmuseum (SSM), faktarummet - fotografier

Internet

Digitala Stadsmuseet: <http://digitalastadsmuseet.stockholm.se> - historiska fotografier och dokument. (SSM)
Flickr: www.flickr.com - historiska fotografier.
Stockholmskällan: www.stockholmskallan.se - historiska kartor, historiska fotografier och historiska data.
Stockholms stad: <http://www.stockholm.se> - kartmaterial, detaljplaner, klassificeringskarta.

Fotografier där ej annat anges är tagna av Nyréns Arkitektkontor.